

⁶⁵ Archiv des Vereines für siebenbürgische Landeskunde 41/1928. 216—217. (Francisci Davidis, Pastori Ecclesiae Claudiopolitanae et Ecclesiarum Vngaricarum Superintendententi in Transilvania.)

⁶⁶ Trócsányi Zsolt: *Az erdélyi fejedelemség korának országgyűlései. Adalék az erdélyi rendiség történetéhez.* Bp. 1976. (Értekezések a történeti tudományok köréből 76.) 68. Trauzner Lukács pályája magasra ívelt. 1593 őszén a rendi pénztár conservatorainak titkára, később ítélőmester, majd tanácsúr. Hivatali pályájának csúcspontját az országgyűlési és a táblai elnökség jelentette.

SZABÓ SÁMUEL

HONNAN INDULT EL DÁVID FERENC REFORMÁTORI ÚTJÁRA ?

Dávid Ferenc vitáival, hitelveinek kialakulásával, általában a teológussal és reformátorral az unitáriusok minden korban foglalkoztak. De nemcsak hitelődeink, hanem más felekezetűek is bőven taglalták munkásságát, vizsgálták korábban gyakorolt hatását és szellemi öröksége sorsát az utána következő századokban. Világnézete, teológiai felfogása éppen a mindig töprengő, haladó szellemű gondolkozót, a mindenkor jobbat kereső újítót állítja elé. A róla szóló irodalom ékesszóló bizonyíték erre. Mégis egyetlen életrajzírója sem gondolt arra, hogy Brassó lehetett az a város, ahonnan reformátori útjára indítást kaphatott. Csak az utóbbi években igyekeztek Huttmann Arnold, Binder Pál és e sorok írója, hogy elindulását kapcsolatba hozzák Johannes Honterus reformátori munkájával.

Életének legnagyobbszabású összefoglalása Jakab Elek nevéhez kapcsolódik. „Alig hagyta el Dávid Ferenc gyermekjátékait — idézi könyvében Czvittingert — első oktatása a hazai — tehát hihetően a kolozsvári és gyulafehérvári — iskolákban történt, s tanítóinak hív vezérlete alatt oly dicséretes volt előmenetele, hogy elméje ragyogásával kortársait nemcsak felülmúlta, de jeles tulajdonai által ismerőseinek várakozását és meghaladta.”¹ Másutt pedig azt mondja: „A wittenbergi egyetem Albumában 1545—46-n e bejegyzés olvasható: Ferencz, kolozsvári deák-ember, 1547—1548-n ez: Ferencz, kolozsvári fi, Erdélyből. Hogy utóbbi Dávid Ferencz volt, igazolja egy 1550-ki alább ismertető nyomtatvány, amelynek címlapján neve így van leírva: Kolozsvári Dávid Ferencz.”²

Jakab Elek Dávid Ferenc születésének idejét 1510-re tette, amit mindeddig senki meg nem cáfolt. Az előbbi állításai azonban helyesbítésre szorulnak, mert utóbb bebizonyosodott, hogy Brassóban is tanult. Jeles kutatónk másik alapvető tévedése az, hogy a wittenbergi bejegyzést nem eredetiben tette közzé, hanem fordításban. Ha megmaradt volna az eredeti latin szövegnél, talán feltűnt volna neki is a hasonlóság, ahogy Dávid Ferenc neve mindkét helyen előfordul, de egyik sem volt a nekünk megszokott. Figyelmét elkerülte a Honterus-gimnázium 1862—1863. tanévi értesítője.³ Még így is félrevezethette volna őt az a tény,

hogy Dávid Ferenc 35 évesként szerepel a brassói iskola tanulói között, mivel abban a korban már végzett pap és tanító is volt.

Ahhoz, hogy a látszólagos ellentmondást megérthessük, egy kis kitérővel a korabeli oktatási viszonyokról kell szólnunk. Tudott dolog, hogy az oktatás Erdélyben sokáig az egyház kizárólagos lehetősége volt. Főurak gyermekeik mellé házitanítókat alkalmaztak, a köznépnél pedig főleg csak a papképzésre fordítottak gondot. Katolikus egyházi rendek írni, olvasni és vallásos ismeretre oktatták a kevésszámú ifjakat, kikből jórészt papok, szerzetesek és kántorok lettek. Egy részük azonban nem bírta ki a szigort, megszökött és lett vándordíák, katona vagy egyéb, írást-olvasást hasznosító polgár. Csak a XV. század végén hozott a humanizmus más rendszert, amikor nálunk is „profán iskolák“ kezdtek alakulni. Nagyobb városokban a városi tanácsok helyet biztosítottak e célra, ahol a természetbeli juttatásokért ún. vándortanítók már egyházon kívüli ismereteket is kezdtek tanítani. Nyugati nagy városokban már felsőfokú iskolák léteztek, amikor nálunk még „scholares vagantes“-ek, vándordíákok terjesztették a kultúrát. Különben is nehéz volt a tanulás, ritka jószág volt a könyv, a papír pedig sokszor megfizethetetlen drága portéka.

Ilyen körülmények között született Brassóban 1498-ban Honterus (igazi családnevén: Gras János). Szülei jómódú bőriparos polgárok voltak, akik megengedhették maguknak, hogy gyermeküket 17 éves korában Bécsbe küldjék továbbtanulni. Eddigi ismereteink szerint⁴ 1522-ben ott elnyerte a magister (mester) tudományos fokozatot. Életrajza szerint azután is ott maradt tanítónak, majd a török invázió miatt Regensburg és Krakkó egyetemre került tanárnak. Mindhárom helyen alkalma volt megismerkedni a Luther Márton által indított reformációval, melynek követője és apostola lett. Három évet még Bázelen is eltöltött az akkor már híres tudós, akinek külföldi tartózkodása alatt már egy latin nyelv-tana és később sok helyen újrakiadott földrajz-könyve is megjelent.

Honterus világjáró útjáról egy akkor ritkaságszámba menő nyomdával 1533-ban hazatért Brassóba. Özvegy édesanyja Fekete utcai házában (márványtáblával jelölve) tanítani kezdett. Voltak ifjú és felnőtt tanítványai, majd mellettük vasárnaponként mai szabadegyetemféle tanítást tartott. Ezek célja nem csupán ismeretterjesztés, hanem egyben a nyugatról hozott új hit terjesztése, azaz reformálás volt. Honterus rövidesen megnyerte Lucas Hirscher városbíró bizalmát is, kinek segítségével a városi tanácsban jelentős állást nyert. Tekintélyét még fokozta 1538-ban Zápolya János brassói látogatása, aki ez alkalommal az új tanok hirdetőjét kegyesen fogadta.

A városi számadásokban nyomára bukkanunk, hogy Honterus már 1541-ben itt „lector“-ként fizetést kapott, minden bizonnyal akkor már valamilyen szerény városi iskola tanítója volt. 1543-ban helyét Thomas (ungarus) nevű tanítónak adta át, mert maga prédikátorra lépett elő. 1544. április 22-én városi főpappá választották. Ugyanezen évben két alapvető dolgot készített, az egyik címe: *Formula reformationis ecclesiae Coronensis ac totius Barcensis provinciae*, a másik: *Constitutio scholae Coronensis* volt. E két dokumentum alapján szervezte meg 1544-ben az azóta is létező brassói evangélikus ekléziát, és vetette meg híres iskolája alapját.

Az 1544. dec. 1-én megnyitott iskolájában két tagozatot szervezett: egy kis és egy nagy iskolát. Előbbi nyolc, a felsőbb fokú négy: retorika, historia, logika és fizika osztállyal működött. Utóbbi iskolát theologia néven is emlegették, s abban csak felnőttek tanultak. A második tanévtől kezdve bizonyos Mathias Fronius volt az igazgató, aki az iskola nyitásakor még diákként szerepelt a beiratkozottak között. Honterus az iskolánál „patronus scholarum“ címet viselt.⁵

Az új iskolának híre hamarosan elterjedt Erdélyben, és főleg a reformációval rokonszenvezők keresték fel. Már az első évben helybelieken kívül kolozsvári, besztercei, szászrégeni, máramarosszigeti és más helyről jött diákok iratkoztak be, akiket mások követtek. Így a brassói Fekete-templom levéltárában őrzött Matricula⁶ 27. lapján „Catalogus studiosorum qui in scholae Coronensi liberationi doctrine dant operam Anno a nato Christi MDXLV“ cím alatt tizedik hallgatónak beírva találjuk *Franciscus Coloswarinust*. E bejegyzést Dávid Ferencsel azonosítjuk, ugyanis akkori szokás szerint mindenkinek a keresztnéve volt a fontos, utána illetőségi helyét írták, legtöbbször a családnévet egyszerűen elhanyagolták.

Igaz, ez még egymagában nem lenne bizonyíték állításunk igazolására, viszont a wittenbergi egyetem anyakönyvében az alábbi bejegyzés szerepel: „Wintersemester 1545/6. Franciscus Litteratus Klausenburgen Ungarus, Mense Octobri.“⁷ Ez alatt a név alatt nyilvánvalóan — ahogy Jakab Elek írta — Dávid Ferenc értendő.

Ezek után könnyen megértjük, hogy miért ment Dávid Ferenc Wittenbergbe tanulni. Brassóban minden bizonnyal kapcsolatban volt Honterussal, sőt szellemi hatása alá került. Nem lehetetlen, hogy éppen itt kapta az indíttatást, hogy az új tanok forrásához menjen, ahová egyébként vele egy időben egy másik erdélyi ember is került, bizonyos Matthias Teschner, Bistricianus.

Érdemes felfigyelnünk még egy apróságnak tűnő jelenségre is, arra, hogy Wittenbergben „litteratus“-nak írták be az odaérkező Ferencet. Ez magyarul tudományos műveltséggel felkészült, tanult embert jelent. (Mivel abban az időben egész Erdélyben a legmagasabb fokú iskola Honterus gimnáziuma volt.) Alig marad kétség, hogy az időrendben egymást követő bejegyzés egyugyanazon személyt említ.

Sajnos Dávid Ferenc élete első három évtizedéről, amint azt már bevezetőnkben említettük — nagyon keveset tudunk. Nem tudjuk pontosan, hol, milyen iskolákat végzett és milyen állásokat töltött be, amíg Brassóba került ismét diák-tanítónak, mert az itteni iskolában az utolsó évesekből kerültek ki az alsóbb osztályosok tanítói. Régebbi életrajzírói talán többet tudtak volna róla mondani, ha ismerték volna ezen helyzetét. Reméljük, egyszer majd a régi és új nyomokat, emlékeket egybevetve valakinek sikerülni fog egyházalapítónkról egy teljes és megbízható oknyomozott történetet kidolgozni. Ehhez kívántunk jelen sorainkkal néhány alapvető életrajzi adattal szolgálni.

- ¹ Jakab Elek: *Dávid Ferenc emléke*. Bp. 1879. 3.
² Uo. 2.
³ Program des evangelischen Gimnasiums zu Kronstadt 1862—63. Kronstadt 1863.
⁴ Nussbächer, Gernot: *Johannes Honterus*. București 1978.
⁵ Dück, Joseph: *Geschichte des Kronstädter Gimnasiums*. Kronstadt 1845.
⁶ Civium Gymnasii Coron. Matricula cui non solum omnes ejus Rectores rerum etiam Lectores et Collaboratores monnulli: praecipue vero studiosi ac Adolescentes quotquot inde a beata ipsius, per B. Honterum facta Reformae Sua ei nomina dederunt inscripti sequuntur: Reparata Opera Studioque Martini Ziegleri Gymn. ejusdem Rect. Anno MDCXCIX. Brassó, Fekete-templom levéltára.
⁷ Fabritius, Karl: Die Siebenbürgischen Studenten auf d. Universität zu Wittenberg im Reformationszeitalter. Arch. II. 137.

Dr. ERDŐ JÁNOS

DÁVID FERENC BIBLICIZMUSA

Négyszáz éve, 1579-ben Déva vár börtönében halt meg Dávid Ferenc¹, Erdély radikális reformátora és az unitárius egyház megalapítója. A reformáció első nemzedékéhez tartozott. Humanista és protestáns volt egy személyben, a dogmák és hitvallások bátor ellenfele, aki vallásos világképét a középkorinál emberibbé és ésszerűbbé akarta tenni, s abban a gondolkozó embernek több teret kívánt juttatni. Harcos életének értelmét a vallás igazságainak keresése és a lélek megnyitása képezte. Lelki fejlődése és életpályája külső történelmet, az erdélyi reformáció fejlődését szemlélteti.

1. Dávid Ferenc a Biblia gyermeke és teológusa volt.

A protestáns reformáció újra felfedezte a Szentírást, melyben a kijelentés és vallásos élet kiapadhatatlan forrását találta meg. Minden más csak szubjektív értékkel bíró tényezőként jöhetett számításba. A nemzeti nyelvre fordított Biblia a könyvnyomtatás segítségével mint tömegkommunikációs eszköz tört be a század társadalmába. Mindenki olvasta, vagy hallgatta, hogy mások felolvassanak belőle; széles körben magyarázták, vitatkoztak és következtetéseket vontak le belőle: a Biblia a hitújítás legfőbb tekintélye és munkaeszköze lett.

Hiányos életrajzi adataiból nem tudjuk megállapítani, hogy Dávid Ferenc mikor és hogyan fedezte fel a „könyvek könyvét“. Kétségtelen, hogy a gyulafehérvári és brassói² iskolában, majd a wittenbergi és oderafrankfurti egyetemen alkalma nyílt közelebről megismerni a Bibliát. A 16. századot jellemző vallási nyugtalanság pedig, egy mélyebb vallásosság keresése, őt is, mint annyi mást, a Szentíráshoz vezette. Mindenkor vallásos emberének gyötrő kérdésére: „Mit cselekedjem, hogy az örök életet elnyerhessem?“ — ő is a Bibliában talált eligazító feleletet. Attól kezdve az igazságot megtaláló ember bizonyosságával vallotta: „Az pedig az örök élet, hogy megismerjenek téged, az egyedül igaz Istent, és akit elküldtél, a Jézus Krisztust“ (Jn 17,3). Jellemző, hogy ez a legtöbbet idézett bibliai hely műveiben! Életének értékeszménye a Szentírás lett, melynek igazságain kívül semmi mást nem keresett. Annak alapján